

Domokos Andrea

IV. 3. Büntetőjog (Az erdélyi fejedelemségben)

A büntetőjog a XVI-XVII. században Erdélyben, éppúgy, mint Magyarországon, nem jelent meg külön jogágként. A büntetőjogi és magánjogi szabályok elkülönülési folyamata ekkor kezdődött meg. A büntetőjog még nem vetkőzte le magánjogias jellegét, a büntetőeljárások célja elsődlegesen a sértett kárának megfizetése, megváltása volt. A büntetőjogi vonatkozású jogszabályok esetlegesen születtek. Előfordult, hogy ugyanabban a tárgyban törvény, helyi statutum és egyházi statutum egyaránt tartalmazott rendelkezést, mégpedig egymástól eltérőt.¹ E kérdéssel Werbőczy is foglalkozott, amikor a Hármaskönyv Prológusában eligazít arról, hogy „az egymással ellenkező törvényről, statutumról és szokásról mit kell tartanunk.”²

IV.3. 1. Jogforrások

E korban az irányadó a szokásjog volt.³ Ha a szokás büntetendőnek tartott egy cselekedetet, azt úgy büntették, ahogy a szokás rendelkezett.⁴ Werbőczy Tripartituma⁵, a Specimen iudicijprocessus⁶, az Approbáták (Approbatae constitutiones regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum - Erdélyországnak és Magyarország hozzá kapcsolt részeinek jóváhagyott végzeményei)⁷, a Compilaták (Compilatae constitutiones regni Transilvaniae et partium Hungariae - Erdélyországnak és Magyarország hozzá kapcsolt részeinek összegyűjtött

¹ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlatja*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 13.

² Werbőczy István *Hármaskönyve* Fordította, bevezetővel, utalásokkal ellátta Kolosvári S. és Óvári K. Magyarázó jegyzetekkel kísérte Márkus D. Magyar Törvénytár, Budapest, 1897. Előbeszéd 11.

³ Balás Gábor: *Erdély jókora jogtörténete*. II. kötet, Budapest, Magyar Jogász Szövetség Állam- és Jogtörténeti Bizottsága, 1979. 196.

⁴ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlatja*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 10.

⁵ Werbőczy István *Hármaskönyve*. Fordította, bevezetővel, utalásokkal ellátta Kolosvári S. és Óvári K. Magyarázó jegyzetekkel kísérte Márkus D. Magyar Törvénytár, Budapest, 1897.

⁶ Bethlen Gábor 1619. évi perrendtartása.

⁷ II. Rákóczi György egységes szerkezetbe foglalt gyűjteménye az 1540 óta az erdélyi fejedelemségben született jogszabályokról. Az 1653. január 15-én megnyílt gyulafehérvári országgyűlés fogadta el.

végzeményei)⁸ tartalmaztak büntetőjogi szabályokat, külön büntetőjogi rész azonban egyikben sem szerepelt.

A Tripartitumot Erdélyben kezdettől használták, „általánosan elismert és állandóan használt jogforrás” volt annak ellenére, hogy vizsgált korunkban nem lépett hatályba Erdélyben sem.⁹ A nemesekre vonatkozó jogszabályokat tartalmazta, III. részében azonban a polgárokról és jobbágyokról is szól. A III. rész 3. címében szó van Erdélyország külön szokásjogáról, míg a 4. címben magukról a székelyekről is külön rendelkezik.

A Specimen juridiciprocessus a korabeli eljárásjogot kodifikálta törvényi szinten, kötelező volt a fejedelmi ítélőszéken, a megyékben és a székely székeken egyaránt. Bethlen Gábor perrendtartása 22 cikkelyben tartalmazta a törvénykezés módját és rendjét. A perjogi kodifikációra azért került sor, mert a haza veszélyes állapotában az eljárási szabályokat állandóan változtatták, összegyűjtésük hiányzott s ebből „sok abusosok és inconvenienták” következtek.¹⁰

Az Approbáták és a Compiláták nem érték el a kódex szintű szabályozást, gyűjteményei voltak a korabeli törvényeknek. Többek voltak azonban egyszerű összefoglalásnál, igyekeztek rendszerezni, szükség esetén kiigazítani az országos végzeményekből kiválogatott törvényeket. A rendszerezés elsősorban gyakorlati volt, kevésbé logikai. Az Approbáták IV. része foglalkozik a büntetőeljárással, az V. részben találhatóak büntetőjogi rendelkezések. A Compiláták e felosztást viszi tovább.

A törvényeket helyi szintű statutumok egészítették ki. Speciális területét képezte az erdélyi jognak a sajátos székely jogalkotás. A szász nemzet szintén megalkotta a maga szabályait. Az egyházi statutumok is tartalmaztak büntető rendelkezéseket ebben a korban.

IV.3.2. Általános elvek a büntetőügyekben

A büntetőjogi vonatkozású szabályok összessége nem állt össze büntetőtörvénnyé, nem létezett általános rész, amely összegezte volna a büntetőjogi gondolkodás általános elveit, felfogását a

⁸ I. Apafi Mihály egységes szerkezetbe foglalt gyűjteménye az 1654 óta az erdélyi fejedelemségben született jogszabályokról. Az 1669. január 25-én megnyílt gyulafehérvári országgyűlés fogadta el.

⁹ Csizmadia Andor: *Az erdélyi jog fejlődése a fejedelmi korban*. Kodifikációs munka a XVII. századi Erdélyben (IX. kötet), Friss István (szerk.): *Gazdaság- és Jogtudomány*, Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztályának Közleményei, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975. 144.

¹⁰ Csizmadia Andor: *Az erdélyi jog fejlődése a fejedelmi korban*. Kodifikációs munka a XVII. századi Erdélyben (IX. kötet), Friss István (szerk.): *Gazdaság- és Jogtudomány*, Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztályának Közleményei, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975. 145.

büntetőjogi felelősségről, a büntethetőségi akadályokról, a szankciórendszerről. Az egyes törvényekből azonban következtetést lehet levonni bizonyos általános alapelvekre.

A büntetés célja nem csupán a megtorlás volt, az összeolvadt a károsult részére teljesített jóvátétellel. A sértett kárának jóvátétele alapvető célja volt a korabeli büntetőeljárásnak.¹¹

IV.3.2.1. A büntetőjogi felelősség

E korban már nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a vétlen ne bűnhődjön, csak a bűnöst vonják felelősségre. Kivételt képezett ez alól a testület feje, amennyiben a testület valamely komolyabb mulasztást követett el. Erre példa az 1586-os enyedi országgyűlés és az 1623-as gyulafehérvári országgyűlés egy-egy törvényi rendelkezése, amely a latrokat rejtegető falu bíróját karóba húzással fenyegette.¹²

Amennyiben tényleges jogsérelem bekövetkezett ugyan, de sem szándékosság, sem gondatlanság nem terhelte a cselekmény megvalósítóját, büntetőjogi felelősséggel nem tartozott. Ha a gondatlanság nem volt megállapítható, felmentő ítéletet hoztak.¹³

A gondatlanságot csak akkor büntették, ha abból kár származott. A foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetésnek feleltethető meg az az ítélet, amelyben a borbélyt, aki úgy vállalkozott belső betegség meggyógyítására, hogy nem értett hozzá és a beteg meghalt, gondatlansága miatt vonták felelősségre.¹⁴ Amennyiben a sértett halálát a tulajdonos állata okozta, gondatlan emberölésnek minősült és a tulajdonosnak homagiumot kellett miatta fizetnie.¹⁵ A szándékos emberölés büntetése ezzel szemben a halál volt.

IV.3.2.2. Stádiumok, elkövetők

Az előkészületet egy esetben rendelték büntetni: a fejedelem és az ország elleni összeesküvésnél, ezt azonban önálló sui generis bűncselekményként. Ez esetben a parifikáció elve érvényesült, ugyanazzal a büntetéssel sújtották, mint a befejezett felségsértést és lázadást.

¹¹ Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Mezey Barna (szerk.). Budapest: Osiris, 2000. 317.

¹² Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlat*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 81. 45.

¹³ Degré Alajos: *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta Mezey Barna. Osiris, Budapest, 2004. 154.

¹⁴ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlat*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 81. Az Erdélyi Országgyűlési Emlékek VIII. 297-re hivatkozással.

¹⁵ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlat*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 81. A Jus statutarium seu municipale Saxonum in Transsylvania 1583-ra hivatkozással.

A hűtlenségre szövetkezés már befejezett hűtlenségnek minősült.¹⁶ A bűncselekmény elkövetésével való fenyegetést a gyújtogatás esetében rendelték büntetni, a korban a fából épült házak miatt nagy veszélyt jelentett a gyújtogatás, ezért az ezzel való pusztító fenyegetőzést is halállal büntették.¹⁷

A kísérletet enyhébben büntették, mint a befejezett bűncselekményt: a magzatelhajtás kísérletének vagyonvesztés, a befejezett magzatelhajtásnak halál volt a büntetése. A kettősházasság kísérletét veréssel, a befejezett kettősházasságot halállal rendelték büntetni. Olyan eset is előfordult, amikor az emberölés kísérletét úgy minősítették, mintha befejezett lenne, ám enyhébben büntették.¹⁸

Az elkövetők nemesek, illetve nem nemesi rangúak voltak, azonban az erdélyi büntetőjog elsősorban nem a rendi állás szerint különböztetett meg az elkövetők között, hanem a vagyoni helyzet szerint.¹⁹ Ez magyarázható a büntetőjog magánjogias jellegével, azzal, hogy a bíró célja a sértett kárának megtérítése volt. A Hármaskönyv is nyilvánvalóvá teszi: „...a nemesi szabadság és kivételes előjog senkit a fogságtól szabaddá nem tesz, sem a gonosz tettéért járó büntetéstől és meglakoltatástól nem mentesít, sőt inkább kárhoztat, mert az erény, mely az igaz nemességnek alapja, az parancsolja, hogy mindenki becsületesen éljen és senkit se bántson.”²⁰

A latrokat rendi állásukra való tekintet nélkül kellett üzni és megbüntetni, erről az 1560-as kolozsvári statutum is rendelkezett például.²¹

A felbújtó és bűnsegéd ugyanazért a bűncselekményért feleltek, mint a tettes és büntetésük is azonos mértékű volt. Bűnsegédnek minősült például, aki latroknak „gazdálkodott”, illetve elrejtette a lopott tárgyat.²² A latrok egyebek közt lopást, emberölést, rablást követtek el és a székely bíróságok az ő segítőikre mondták, hogy a „latroknak gazdálkodtak” azáltal, hogy akár

¹⁶ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlata*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 87. Az Erdélyi Országgyűlési Emlékek I. 165-re hivatkozással.

¹⁷ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlata*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 87.

¹⁸ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlata*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 86.

¹⁹ Degré Alajos: *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta Mezey Barna. Osiris, Budapest, 2004. 158.

²⁰ Werbőczy István *Hármaskönyve* II. 68.

²¹ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlata*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 46.

²² Degré Alajos: *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta Mezey Barna. Osiris, Budapest, 2004. 155.

magukat a latrokat, akár az általuk bűncselekmény útján szerzett vagyontárgyakat elrejtették, élelmiszert, fegyvert szereztek nekik.²³A bűnsegédi magatartások az alábbiak szerint szerepeltek a törvényi megfogalmazásokban: „nyilvánvaló gonosztevőket háta mögött tart és requisitora az ispán kezébe nem adja”, másutt így írtak róluk, „akik tolvajoknak patrocínálnak, a lopott jószágban részt vesznek”.

A tettestársak nem kaptak súlyosabb büntetést, mint az egyedüli tettes. Épp ellenkezőleg, az a társtettes, aki enyhébb magatartást tanúsított, kevesebb büntetést kapott.

IV.3.2.3. Büntethetőségi akadályok

A gyermekkor (az elkövetéskori 10, majd 12 év alatti elkövetők esetében) és az elmebetegség nem zárta ki a beszámítást, azonban enyhítő körülményként értékelték.²⁴

Erős felindulás címén felmentették azt az asszonyt, aki a férjét megverőket becsületsértő szavakkal illette.²⁵

A jogos védelem ismert intézmény volt: „tudnunk kell, hogy ezt az állítást: mivel valaki a gyilkosságot önvédelmzése közben követte el s vitte véghez, nem kell minden további nélkül elfogadnunk: hanem az illetőnek be kell bizonyítani, hogy őt valaki fegyveres kézzel ellenségesen támadta meg és ezáltal életveszélyben forgott,... és innen van az, ha valaki helyes és igazságos önvédelme közben ellenfelét, ki őt ellenség módjára kivont karddal megtámadta volt, megöli, az ilyen megölt és meggyilkolt embernek mind díja, mind véreomlása joggal elvész és azt soha senki vissza nem szerezheti.”²⁶

A jogos védelemre való hivatkozás esetén azt vizsgálták, hogy ki kezdte a verekedést. „Aki másra kivont karddal támad, arról mindjárt fel lehet tenni, hogy meg akarja ölni ellenfelét.”²⁷

Más esetben kitérés kötelezettség terhelte a megtámadottat, ugyanis, ha arra következtetésre jutottak, hogy elfuthatott volna támadója elől, jogos védelmet nem állapítottak meg a támadásra

²³ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlatja*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 87.

²⁴ Degré Alajos: *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta Mezey Barna. Osiris, Budapest, 2004. 155.

²⁵ Degré Alajos: *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta Mezey Barna. Osiris, Budapest, 2004. 155.

²⁶ Werbőczy István *Hármaskönyve* III. 21.

²⁷ Werbőczy István *Hármaskönyve* II. 21.1.

erőszakkal válaszoló esetében.²⁸ A Hármaskönyv szerint, ha személyének és becsületének sérelme nélkül el tud menekülni a megtámadott, kötelessége kitérni.

A Hármaskönyv a hűtlenség eseteinél is kitér a jogos védelemre: amennyiben a király és korona elleni támadás „jogos önvédelemből történik, nem szül hűtlenségi vétket.”²⁹ Amennyiben a hatalmaskodás során a nemes ember megölése „jogos önvédelemből történt”, nem büntethető az elkövető.³⁰

Általában büntethetőséget kizáró ok volt a kényszer, fenyegetés hatása alatti elkövetés, azonban a súlyos bűncselekmény elkövetése esetén büntették azt is, aki kényszer vagy fenyegetés hatása alatt cselekedett. Azt az elkövetőt, aki kényszer hatása alatt követett el emberölést, halálbüntetésre ítélték, mondván inkább Isten parancsának kellett volna engedelmeskednie.³¹

A törvény nem tudása nem mentesített a büntetés alól.³² Ebben az időben védekezésük során sokan hivatkoztak arra, hogy nem voltak tisztában cselekedetük büntetendő voltával, ezért nagy hangsúlyt fektettek a törvényes tilalmak kihirdetésére. Az 1666-os fogarasi országgyűlés 5. articulusa elrendelte, hogy a tisztek adjanak elégtételt azoknak, akiket a törvény megszegéséért elítéltek anélkül, hogy a törvényt kihirdették volna.³³

IV.3.2.4. Enyhítő, súlyosbító körülmények a büntetés kiszabása körében

Enyhítő körülményként értékelte a bíró, amikor a vádlott nőnek kiskorú gyermekei voltak, azt, ha a férj, aki a bűncselekmény sértettje volt, a vádlott javára terjesztett elő kérést. Szintén enyhítő körülményként fogadták el a vádlott csökkent szellemi képességeit.³⁴

A visszaesés minden esetben a büntetés súlyosbítását eredményezte. A Compiláták III. 47. alatt például így fogalmazott: „a szőlőtolvaj, ha első esetben egy süveg szőlőt lop, megvesszőzendő,

²⁸ Degré Alajos: *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta Mezey Barna. Osiris, Budapest, 2004. 155.

²⁹ Werbőczy István *Hármaskönyve* I. 14.

³⁰ Werbőczy István *Hármaskönyve* II. 42.

³¹ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlat*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 83.

³² Balás Gábor: *Erdély jókora jogtörténete*. II. kötet, Budapest, Magyar Jogász Szövetség Állam- és Jogtörténeti Bizottsága, 1979. 206. Balás az Erdélyi Országgyűlési Emlékek X. 191-re hivatkozik, amikor ezt leírja.

³³ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlat*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 10. Az Erdélyi Országgyűlési Emlékek XIV. 183-ra hivatkozással.

³⁴ Degré Alajos: *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta Mezey Barna. Osiris, Budapest, 2004. 157.

másodízben, ha csak ennek felét is lopja, halállal bűnhődik.” Súlyosbító körülménynek vették a vádlott szökését is.³⁵

IV.3.2.5. Kiegészés, kompozíció

A csekélyebb súlyú bűncselekmények elkövetői gyakran kiegyezhettek egymással, „így a jog e magánjogias karaktere mindig aprólékosan szabályozott minták szerint rendezte el a jogsérelmet.”³⁶ Az erdélyi fejedelemség idején még a főbenjáró bűnök esetében is helye volt a kompozíciónak. A nagyobb hatalmaskodás eseteiben is kiegyezési kísérletnek kellett megelőznie a büntetést.³⁷ A magánjogi és büntetőjogi jelleg nem vált szét, a magánjogi és büntetőjogi következményeik szoros kapcsolatban álltak egymással.³⁸

„Ha az elítélt ember ellenfelével az ítélet meghozása és kihirdetése után is (de ennek végrehajtása előtt) kiegyezett vagy kiegyezhetett, akkor sem királyi kegyelem nem szükséges, sem a bíró az elítélt ember jószágának és birtokjogainak uralmába nem avatkozhatik.”³⁹

Becsületsértés, illetve rágalmazás elkövetője bűnösségét megállapították ugyan, azonban bocsánatkérése és annak a sértett általi elfogadása esetén, büntetést nem szabtak ki vele szemben. Szintén büntethetőséget megszüntető okként szerepelt nőtlen paráznák esetében a házasságkötés. Igaz, az egyházi büntetés, az eklézsia-követés alól az utóbb történt házasságkötésük sem mentesítette őket.⁴⁰

IV.3.3. A büntetések főbb fajtái

³⁵ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlata*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 94.

³⁶ Balogh Elemér: Büntető anyagi jogelvek megjelenése a korai magyar kútfőkben. in: *Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére* (szerk.) Máthé Gábor-Révész T. Mihály-Gosztonyi Gergely. Jogtörténeti Parerga ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 22-30. 23.

³⁷ Irk Albert: *Adalékok Erdély régi büntetőjogához*. Pécs, 1914. 24.

³⁸ Nagy Péter: A kártérítés kérdésének rövid vázlata Erdély XVI-XIX. századi jogtörténetében *Glossa Juridica*. 2015 II. évfolyam 3-4. szám 78-92. Nagy Péter hivatkozik munkája 89. oldalán Degrére.

³⁹ Werbőczy István *Hármaskönyve* I. 16.

⁴⁰ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlata*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 48-49.

E korban önálló büntetőjog nem lévén, a bűncselekmények szerinti kategorizálás nem létezett, a törvénygyűjtemények büntetések szerinti csoportosítást tartalmaztak.

IV.3.3.1. Főbenjáró büntetés, halálbüntetés

Főbenjáró büntetés járt a legsúlyosabbnak számító nota infidelitatis, azaz a hűtlenség elkövetéséért. Az idetartozó bűncselekmények száma az idők során egyre gyarapodott, amelynek oka az is lehetett, hogy a büntetése a fej- és jószágvesztés volt. Az elkobzott vagyon ugyanis a kincstárra szállt és ez jelentősen növelte a bevételeket. A fejvesztés a lefejezést jelentette.

A Hármaskönyvben az alábbi esetek tartoztak a hűtlenség körébe.

- Felségsértés, „ha tudniillik valaki fejedelmünk személyére szentségtelen kezet vet, vagy fegyverrel avagy méreggel élete ellen tör, vagy azok közé a falak közé vagy abba a házba, ahol a fejedelem maga tartózkodik, hatalmasul beront”
- Ha valaki az alkotmány, a király és korona közhatalma ellen támad.
- Aki hamis okmányt vagy pecsétet készít, vagy ilyet használ.
- Aki hamis pénzt ver, illetve ilyent tudva nagy mennyiségben használ.
- Akik atyafiaikat, vérrokonaikat negyedik ízen belül meggyilkolják, megsebesítik.
- Akik nőrokonaikat negyedik ízen belül megszeplőtelenítik.
- Falvak, majorok nyilvános gyűjtogatói.
- Akik idegen dúlókat vagy zsoldosokat hoznak be abból a célból, hogy az országot felforgassák.
- Akik közhatalmat, vagy szabad menedéket biztosító levelet sértenek meg.
- Akik saját uruk várait elárulják, más várat ostrommal bevesznek, vagy alattomban kézrekerítenek.
- Akik az ország rendes bírait, az ő helyetteseiket megölik, elfogják, megverik vagy megsebesítik.
- Azoknak a peres feleknek megölői, akik a királyi felséghez, vagy más törvénykezési helyre perfolytatás miatt utaznak, azok megölői is, akik a király meghívására közönséges országgyűlésre mennének.
- Akik a királyi embereket, a káptalan és konvent kiküldötteit a feladatuk végrehajtása során megölik, megsebesítik vagy megverik.
- A nyilvános eretnekek (akik valamelyik kárhoztatott vallási felekezethez csatlakoztak).
- A testcsenkítók, szemkivájók.

- Akik a végvárat feladták.
- Akik az ellenségnek fegyvert vagy élelmet szolgáltatnak.
- A máshonnan elmenekült és itt menedéket lelő letelepültek háborgatói, fosztogatói.

Az Approbáták az árulást a hűtlenség egyik eseteként szabályozta és a következő rendelkezést tartalmazta ezzel kapcsolatban a II. Rész VII. Címében: „Ha kik árulásnak vétkében találtatnak, legitime evocaltatván (törvényesen idéztetvén s bíróilag elmarasztalván) , amint eleitől fogva a magyar nemzet közt, úgy ezután is in notam perpetuae infidelitatis incurraljanak (örök hűtlenség vétkébe essenek), melynek se processusában, se executiójában semminémű remediumok ne admittáltassanak (semmilyen jogorvoslatnak ne legyen helye)...⁴¹

E korban a halálbüntetés elrettentő célzatú volt, emiatt különböző módokon hajtották végre. Az „egyszerűen kimondott” halálbüntetés alatt a lefejezést értették. A lefejezés volt a büntetése az emberölésnek, a házasságtörésnek, a nőrablásnak, a kettősházasságnak, egyes katonai bűncselekményeknek (pl szökés, tábori katonai visszaélés). Akasztással büntették a rablást, bizonyos érték feletti lopást (az 1550. február 2-ai országgyűlés szerint az 1 forinton aluli értékű lopásért nem jár halálbüntetés), az orgazdákot, a tolvajok pártfogóit. (1607. júniusi XXVI. Törvény, 1643. április-májusi XIV. törvény). Karóbahúzás volt a büntetése nemesség ellen lázító parasztnak, az útonálló katonának, a latrokat fel nem jelentő tisztviselőnek (1623. május 14-i országgyűlésen született törvény), a betöréses lopást elkövető tettesnek. Werbőczinél szerepel a kerékbetörés, mint a rablók egyik büntetése, azonban Erdélyben nem találni példát a gyakorlatban való alkalmazására.⁴² Megkövezés volt a büntetése az istenkáromlásnak. Máglyahalál főként a boszorkányság büntetése volt. Elevenen temették el a gyermekölés elkövetőjét: „Elvermeltessék!”- maradt fenn a az 1665-1669. Sepsiszek törvényszéki jegyzőkönyvében.⁴³

IV.3.3.2. Testi büntetések

A Hármaskönyv jelentősen visszaszorította a testcsonkító büntetéseket, Irk Albert meglátása szerint „emberiesség szempontjából méltán kiállja a versenyt az akkori külföldi büntetőjogokkal.”⁴⁴ Így is maradt fenn adat testcsonkító büntetésről: az 1659-es szászszebesi

⁴¹ Corpus Juris Hungarici 1540-1848. évi erdélyi törvények 46.

⁴² Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlatja*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 53.

⁴³ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlatja*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 54.

⁴⁴ Irk Albert: *Adalékok Erdély régi büntetőjogához*. Pécs, 1914. 25.

országgyűlés azt, aki a román vajdák vagy Rákóczi hadába kíván menni, orra levágásával fenyegeti.⁴⁵ Kézlevágás volt a büntetése a szüleit megverő, megsebesítő fiúnak. Az Approbátákban szerepel.” Az erkölcstelen fiakat, kik atyjokat s anyjokat nem becsülik, sőt kesergetik: decernáltatott (elhatározott), hogy a tisztek vármegyéken és székes helyeken, törvény szerint ...megbüntessék, a városokban is a szerént” – mégpedig kézlevágással.⁴⁶

Verésre ítélték azokat, akik olyan bűncselekményt követtek el, amelynek eredetileg halálbüntetés volt a szankciója, ám valamely enyhítő körülmény miatt eltekintettek a kivégzésüktől. Eredetileg is a verés volt a büntetése a szitkozódásnak, a fiatalok általi istenkáromlásnak, a szülők bántalmazásának – ez utóbbi abban az esetben, ha nem okozott sérelmet. Bizonyos érték alatti dolgok ellopásáért is verést kellett alkalmazni. Általában vesszővel hajtották végre, azonban más eszköz is előfordult, például pálca, korbács, lapát. Gyakran fonódott össze más szankcióval a verés, ami a megszegyenítő jelleget szolgálta, ekklezsia követés, kalodába zárás társulhatott a vesszőzéshez. A megveretés helyszíne, például a piac is hozzájárult az elkövető megszegyenítéséhez.⁴⁷

IV.3.3.3. Vagyoni büntetések, Pénzbüntetés

A székelyek esetében fő és jószágvesztés esetén is fenntartották, hogy vagyonvesztésre nem ítélték. Vérdíj (homagium) kiszabása azonban lehetséges volt, Werbőczy Hármaskönyve alapján jártak el.⁴⁸

Élődíj és holtdíj is szerepelt a szankciók között, míg az első személyes támadás vagy becsületsértés esetén kellett fizetni, addig a második fizetésére a kegyeletsértés eseteiben kötelezték a vádlottat.

Az erdélyi vagyonbüntetések közül a legjellemzőbb a 200 forintos *articularis poena*. Ez volt a büntetése például a csavargónak, csalónak, a házastársát hűtlenül elhagyónak, de annak a követnek is, aki nem jelent meg az országgyűlésen.⁴⁹

⁴⁵ Balás Gábor: *Erdély jókora jogtörténete*. II. kötet, Budapest, Magyar Jogász Szövetség Állam- és Jogtörténeti Bizottsága, 1979. 204.

⁴⁶ Corpus Juris Hungarici 1540-1848. évi erdélyi törvények 127.

⁴⁷ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlata*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 56.

⁴⁸ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlata*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 60.

⁴⁹ Balás Gábor: *Erdély jókora jogtörténete*. II. kötet, Budapest, Magyar Jogász Szövetség Állam- és Jogtörténeti Bizottsága, 1979. 205.

A visszaűzés is pénzbüntetéssel volt büntetendő. A visszaűzés lényegében a pervesztes fél azon cselekedete volt, amikor nem engedte végrehajtani a számára kötelező ítéletet. A Hármaskönyvben így szerepel: „mikor a pernyertes felet a másik pervesztes fél a bírói ítélet végrehajtásától erőszakosan visszaveri...és bármely pernek végbefejezése után, annak megtörténését és bekövetkezését egyszer igen, de többször nem tűrik meg.”⁵⁰

A vagyoni jellegű büntetések célja a kártérítés és az elégtételadás volt, emiatt az a testület is kártérítésszerű bírságot kellett, hogy fizessen, amelynek mulasztása eredményezte a sértett kárát. A Székely Oklevéltárban szerepel Bethlen Gábor rendelkezése arról, hogy az árurejtegetés és az árdrágítás miatt a céheknek kell bírságot fizetniük.⁵¹

IV.3.3.4.Megszégyenítő büntetések és hivatalvesztés

A kor jellemzője a becsületbüntetés, amely lakóközösségében szégyeníti meg az elkövetőt. Ilyenek voltak a pellengérré állítás, kalodába zárás, az eklézsia követés. Az 1687. február 13-ai fogarasi országgyűlés a nyelveskedő székely büntetésére nemcsak testi fenyítést írt elő, hanem azt is, hogy szalmasüveggel a fején a piacon állítsák pellengérré.⁵² A „lelközódással való szitkozódó” szolgát és parasztot az Aprrobáták szerint kézi kalodába kellett zárni. A templomkerülő paraszt, ha egymás után háromszor nem ment el templomba és arra mentsége sem volt, akkor szintén kézi kalodával volt büntetendő.

A hivatali hatalmukkal visszaélő tisztek becsületbüntetéssel felelnek, szintén a prókátor, ha „kötelessége ellen el nem járna híven a felvett causájában principálisának, avagy adversariusával (ellenfelével) valamely praetextus alatt colludálna (ürügy alatt összejátszanék), igazságát prodálná (elárulná) idő előtt és büntetődjék, mint hitit, kötelességét megszegő ember!”⁵³

A hanyag adóvégrehajtót hivatalának elvesztésével fenyegeti a törvény: „Mivel némelyek az országnak sok rendbéli felvetett adóit mind eddig is meg nem adták, vakmerőképen elmulatták...minden helybéli tisztnek...tartozzanak kimenni...” és végrehajtani.⁵⁴

⁵⁰ Fordította, bevezetővel, utalásokkal ellátta Kolosvári S. és Óvári K. Magyarázó jegyzetekkel kísérte Márkus D. Magyar Törvénytár, Budapest, 1897. II. 73.

⁵¹ Székely Oklevéltár (szerk.) Szabó Károly, Szádeczky Lajos, Kolozsvár 1872-1898. VI. 79. 1. (1628)

⁵² Balás Gábor: *Erdély jókora jogtörténete*. II. kötet, Budapest, Magyar Jogász Szövetség Állam- és Jogtörténeti Bizottsága, 1979. 204.

⁵³ Irk Albert: *Adalékok Erdély régi büntetőjogához*. Pécs, 1914. 18.

⁵⁴ Corpus Juris Hungarici 1540-1848. évi erdélyi törvények 345.

IV.3.3.5. Szabadságvesztés

Az erdélyi fejedelemség korában – hasonlóan más büntetőjogi rendszerekhez – a szabadság elvonása elsősorban az ítélethozatalig tartó biztonsági intézkedés volt, leginkább napjaink előzetes letartóztatás intézményéhez volt hasonlatos. Ez kitűnik Kolozsvár 1588-as tömlöcrendtartásából is.⁵⁵

1579 áprilisában a tordai országgyűlésen Dávid Ferenc unitárius püspököt eretnekséggel vádolták, Gyulafehérvárott zajló büntetőügyében bűnösnek mondták ki és Déva vártömlőcsebe zárták. A hamis tanút börtönnel büntették 1616-ban.⁵⁶ Amennyiben nem volt megfelelő hely a fogoly elzárására „a foglyot fiskális várba kell vinni” az 1643-as gyulafehérvári országgyűlés szerint. Ha ez sem lehetséges, akkor a falusiakra kellett bízni, „akik büntetés terhével kell befogadják és őrizték a rabot.”⁵⁷ A csendháborítókat, részegeskedőket fogsággal büntették. A vagyoni elégtétel megfizetését is fogsággal igyekeztek motiválni az 1663. évi szászkezdői országgyűlésen.⁵⁸ Tömlöc építésének szükségességéről is született rendelkezés például Küküllő vármegyében.

A mást hamisan vádolók büntetése az 1573. októberi IV. törvény szerint az volt, amivel a megvádolt személyt is megbüntették volna. Ez a tálío elvének továbbélése.

IV.3.3.6. Az elkobzás

A korabeli szabályok ismerték az elkobzás intézményét. A Compiláták V. Részében foglalt XXXVII. Edictum így rendelkezett az aranyról és a tallerről: „Látván abból való kárunkat és fogyatkozásunkat, hogy a tallért és aranyat való árán felül kezdték váltani, végeztetett, hogy senki az öreg tallért két forintnál, az aranyat négyenél, az orszlányos tallért száznyolcvan pénznél feljebb váltani ne merészelje, holott az is rendkívül való ára, különben cselekedőktől vétessék el és fordíttassék az ország számára, melyre azon helyek tisztjei sub poena articulari tartozzanak vigyázni, melyet, ha elmulasztanak, a director exequálja rajtok.”⁵⁹

⁵⁵ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlata*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 57.

⁵⁶ Erdélyi Országgyűlési Emlékek VII.63.

⁵⁷ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlata*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 58.

⁵⁸ Erdélyi Országgyűlési Emlékek XIII. 220.

⁵⁹ Corpus Juris Hungarici 1540-1848. évi erdélyi törvények 344.

IV.3.4.A büntetőeljárás

A XVI. században már csak a szabályosan lefolytatott büntetőeljárás alapján született ítéletekben szereplő büntetéseket hajtották végre. „Aki szabályszerű per nélkül büntető ítéletet hozott, kitette magát az elítélt vagy rokonai bosszújának.”⁶⁰ A „két haza” büntetőeljárásában eltérés, hogy Erdélyben szokás maradt a fejedelem személyes bíraskodása.⁶¹

IV.3.4.1.A cirkálás és a tolvajkiáltás

Sajátos intézmény volt a cirkálás, amelynek lényege a bűnözőkről való rendszeres tudakozódás és az elfogott bűnelkövetők feletti ítélkezés volt. A XVI-XVII. század fordulóján országgyűlési végzések rendelkeznek a cirkálásról: a „gonosztevők” üldözéséről, kézrekerítéséről, és megbüntetéséről. E feladat a települések közösségeit is terhelte.⁶² A közrendet veszélyeztető, cégéres bűncselekmények elkövetőit üldözték e különleges eljárás során. A törvényhatóság valamely vezető tisztviselője (főispán, alispán, királybíró, kapitány) köteles volt háromévente bejárni hatósága egész területét és ki kellett kérdezni a lakosokat, hogy tudnak-e a területen tartózkodó latrokról.⁶³ I. Rákóczi György bevonja a cirkálásba a falvakat is: „az hol a latroknak gyülekezeteit értik, azokra a helyekre kimenjenek, nem obstalván akármely főúri és nemes renden való ember jószága”.⁶⁴

Erőszakos bűncselekmények, hatalmaskodás esetén létezett a „tolvajkiáltás” intézménye. 1567-ben a kikapós, házasságtörést elkövető feleség és „latrai” által a házból kirekesztett férj kiáltott

⁶⁰ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlatja*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 15.

⁶¹ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlatja*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943. 16.

⁶² Kiss András A tolvajkiáltás közbiztonsági szerepe az erdélyi joggyakorlatban, különös tekintettel Aranyosszékre. In: *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára* (szerk) Kiss András, Kovács Kiss Gyöngy, Pozsony Ferenc. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár, 1999 <http://mek.oszk.hu/02600/02643/02643.pdf> 197.

⁶³ Degré Alajos: Válogatott jogtörténeti tanulmányok. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta Mezey Barna. Osiris, Budapest, 2004. 156.

⁶⁴ Kiss András A tolvajkiáltás közbiztonsági szerepe az erdélyi joggyakorlatban, különös tekintettel Aranyosszékre. In: *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára* (szerk) Kiss András, Kovács Kiss Gyöngy, Pozsony Ferenc. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár, 1999 <http://mek.oszk.hu/02600/02643/02643.pdf> 199.

tolvajt. 1595-ben a jobbágya házára fegyverrel támadókat halálakarással, illetve tolvajlással vagy nagyobb hatalmaskodással vádolja a támadáskor tolvajt kiáltott jobbágyházaspár földesura, 1599-ben pedig a szolgát ért támadás váltja ki a tolvajkiáltást.⁶⁵ 1625. május 1-től 29-ig Gyulafehérváron tartott országgyűlésen született törvény a latrok megzabolázásától, eszerint a szomszédos falvak is kötelesek egymás segítségére lennie a gonosztevők elfogása során, és „tolvajkiáltásra” is kötelezettek. Az így riasztott falvak kötelesek a bűnüldözésben résztvenni, ha nem így tesznek, akkor fej- és jószágvesztés a falusiak büntetése.⁶⁶

IV.3.4.2. Az eljárás menete

Kezdetben a magánvádas ügyek voltak többségben, a XVI. század végén közvádoló csak akkor lépett fel, ha a sértett és az elkövető nem tudtak kiegyezni. A XVII. század közepéről is tudunk olyan halálos ítéletről, amelyet magánvádra indult emberölési ügyben hoztak.⁶⁷ A legsúlyosabb bűncselekmények, a cégéres vétkek esetében a sértett nem tekinthetett el a feljelentéstől, a vádemeléstől. A későbbiekben azonban egyre bővült a közvadás ügyek száma. A magánvádolóval szemben a közvádólónak tilos volt egyezkedni az elkövetővel. A cégéres vétkek kimerítő felsorolásával sehol nem találkozunk, példálózva szerepelnek a törvényekben. Élet, testi épség, tulajdon, szemérem elleni bűncselekményeket és az ezekhez kapcsolódó bűnpártolást, továbbá a hivatali visszaélést, a bírói tisztség elhanyagolását, a hamis esküt, a hatóság elleni csekélyebb erőszakoskodást is hivatalból üldözték.

A bűnügyek többségében kötelező volt az elkövető személyes megjelenése, távolléte azonban nem akadályozta az ítélet meghozatalát.

A fejedelmek nagy számban adtak kegyelmet ebben az időszakban – nemegyszer a törvényes feltételek hiányában is. Volt olyan eset, hogy az ítéldbíró maga kérte, hogy az adott ügyben a fejedelem ne adjon kegyelmet az elítéltnak.⁶⁸

IV.3.5. Sajátosságok a helyi büntetőeljárásban

⁶⁵ Kiss András A tolvajkiáltás közbiztonsági szerepe az erdélyi joggyakorlatban, különös tekintettel Aranyosszékre. In: *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára* (szerk) Kiss András, Kovács Kiss Gyöngy, Pozsony Ferenc. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár, 1999 <http://mek.oszk.hu/02600/02643/02643.pdf> 197.

⁶⁶ Kiss András A tolvajkiáltás közbiztonsági szerepe az erdélyi joggyakorlatban, különös tekintettel Aranyosszékre. In: *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára* (szerk) Kiss András, Kovács Kiss Gyöngy, Pozsony Ferenc. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár, 1999. <http://mek.oszk.hu/02600/02643/02643.pdf> 198.

⁶⁷ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlata*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943.24

⁶⁸ Erdélyi Országgyűlési Emlékek XV. 434.

A székely székek a XVII. század elején saját hatáskörükben hoztak halálos ítéletet.⁶⁹ Az 1634. májusi-júniusi XXIV. törvény a székelyek régi szabadságaként rögzíti, hogy mely esetekben lehet őket az országgyűlés vagy a tábla elé vinni büntetőügyüket. Ezek a hűtlenségi perek, a törvénynek nem engedelmesség miatt indult perek voltak, illetve a jobbágykérdés. Az 1665. májusi XIX. törvény megengedi, hogy azok a székelyek, akik a korábbi háborús cselekmények során elvesztették okleveleiket, hites tanúk bizonyosságával élhessenek. Az 1668. január-februári gyűlés megkönnyíti a latrok elleni eljárást abban az értelemben, hogy a korábban a Székelyföldön azt nehezítő szokást (a károsultaktól való kezeskérés például) eltörli.

A szászok büntetőeljárását először az 1594. februári X. törvénycikk említi. Az 1648. március-áprilisi XVI. törvénycikk rögzíti, hogy a szászok a táblára csak fellebbezés útján vihessék pereiket, egymást közvetlenül ne idéztethessék (evocáltathassák) oda. Az 1656. február-márciusi XVIII. Törvény alapján a szászokat csak a legsúlyosabb bűncselekmények (gyilkosság) ügyében lehet közvetlenül a táblára perbe hívni, különben saját bíróságaik járnak el a szász személyek ügyeiben.⁷⁰

IV.3.5.1. Helyi statutumok, különös tekintettel a székely falutörvényekre

Mielőtt rátérnénk a székely falutörvényekre, vissza kell utalnunk Werbőczy Hármaskönyvére, amely III. részében szól „az erdélyi scithákról, akiket székelyeknek hívnak.” Werbőczy leírta, hogy a székelyek teljesen külön törvényekkel és szokásokkal élnek. „Ispánjuk előtt a székely ellen hozott főbenjáró ítélet huszonöt girára terjed...Az elmarasztalt és elítélt örökségét el nem veszti, hanem az örököseire és atyafiaira száll. A hűtlenség és bűnügyek eseteinek kivételével, feje is épen marad.”

A székely jogalkotásból többek között az alábbi constitutiók születtek. Az 1555. április 28-i udvarhelyi országgyűlésen hozott, a székely nemzetre vonatkozó törvények. II. János Zsigmond 1562. évi segesvári articulusai. Mihály vajda 1599-es megerősítő levele. Bardócszék 1635. évi kiváltsága Rákóczi Györgytől.

Erdélyben az élet minden területét átszöttek a falutörvények. A királyföldi szászok a rájuk jellemző német precizitással dolgozták ki törvényeiket. A szász nemzeti statutum 1538-ból való

⁶⁹ Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlatja*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943.19.

⁷⁰ Trócsányi Zsolt: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2005. 262-263.

és tartalmaz büntetőjogi szabályokat is. A legnagyobb számban írásos falutörvény a székelyeknél maradt fenn.

„A XVI. századi magyar törvénykönyvben (Werbőczy István Tripartitumában) meg van örökítve, hogy a székelyek kiváltságos nemesek, akiknek külön törvényeik és jogszokásaik vannak, ...Nemzetgyűléseiken még a XVI. század elején is felségjogokat gyakoroltak: élet és halál felett ítéleztek.”-írja Szádeczky a székelyekről.⁷¹ A Tripartitumban ez olvasható róluk: „...teljesen külön törvényekkel és szokásokkal élnek, a hadi dolgokban a legjártasabbak, az örökségekben és a tisztségekben egymás közt (a régi szokás alapján) törzsek, nemzetségek és nemzetségi ágak szerint részesednek és osztozkodnak.”⁷² „Az önálló székely ország és székely törvény hitének évtizedei voltak ezek.” *Imreh István* mutatta be a rendtartó székely falu történetét.⁷³ Az alábbiakban az ő kutatásai alapján szemeztünk a székely falutörvények világából. "{...} a falujegyzőkönyvek tanúsítják, hogy a székelyek {...} kialakítottak egy olyan értékrendet, amelyben fő helyre került a közösség érdeke s a talán legbecsülendőbb: az egymásért való felelősség tudata.”⁷⁴ A székely falutörvények részletekbe menően szabályozták a devianciával, kriminalitással szemben való fellépést. A rend és nyugalom biztosítására nagyszámú szabályt alkottak. Normaalkotó aktivitásuk és az az igény, hogy minden időben rendezni kell az együttélés szabályait az 1690-es bölöni rendtartásból is kitűnik. Thököly Imre kurucok ekkor török hadakkal támadtak Erdély ellen és a bölöniek bent rekedtek a várban. Hamarosan elkészítették rendtartásukat, amelyet minden ott élő elfogadott magára nézve kötelezőnek, a falubeliek, a máshonnan menekülők és az eklézsia is. Felismerték, hogy a külső veszedelemmel szemben akkor vehetik fel sikeresen a harcot, ha belső életüket rendezik. A rend ellen vétőket, a tolvajokat, a viszályt keltőket és azokat, akik bármilyen módon veszélyeztették a közösséget, szigorúan megbüntették. A büntetések a pénzbírság, a kézlevágás és a halálbüntetés voltak. Halállal büntették azt is, ha az őrseget álló megszegett valamilyen parancsot, vagy vigyázatlansága miatt zavar támadt.

A falu apraja-nagyja jelen volt a falugyűlésen, amikor megalkották rendtartásaikat. „Mű, kik vagyunk Gyergyószékben, Újfaluban lakozandók – nemesek, darabontok és vajda urunk

⁷¹ Szádeczky Kardoss Lajos: A Székely Nemzet története es alkotmánya. "Hargitavarálja" J. Sz. K. a Franklin-Társulat bizománya alapján készült kiadás Budapest, 1927. alapján 5.

⁷² Márkus jegyzeteiben utal még többek között: a Quadripartitum IV.R.5cz., De Scythulis Transylvanis quos Siculos vocant. Az Udvarhelyi 1555. ápr. 28-án tartott székely nemzetgyűlésen alkotott székely constitutio-ra, az approbáták II. Tit. 76. a Székelységről, A Compiláták II. Tit. 1.art. 17. , illetve 1848. évi IV. tc. 6.§, 1868. évi XLIII.tc. 9, és 17. §-aira.

⁷³ Imreh István: Régi székelyek üzenete. In: Korunk. 1994/6.sz.10-17.p. 17.

⁷⁴ Imreh István: Ősök és erkölcsök Keresztúr-fiúszékben. In: Hargita 1972/5.sz.

őnagysága jobbágyi közönséggel, mind a teljes falu, írtuk emléközetre ez levelet...”- olvashatjuk a gyergyóújfalusi falutörvényben. Az első írásos falutörvények 1581-ből valók: az egyik a zalániaké, a másik pedig a fentebb már említett gyergyóújfalusi. A falutörvény meghozásának indokát is adják, gyakran utalnak vissza a régi „úzusra”, így például az 1581-es gyergyóújfalusi, amikor így fogalmaz: „a régi székel szabadságnak idejében” kelt szokások írásbafoglalása mostani törvényük.

Árestomba zárás

A néhány napos vagy órás bebörtönzés elterjedt büntetés volt a székely faluban, ennél hosszabbat viszont nem volt célszerű kiszabni, hisz kiestek volna a gazdasági életből az elkövetők. Volt, amikor a bíró házánál kellett kenyéren és vizen letölteni a kiszabott időt.

Keresztúrfalván a szülőkkel szembeni tiszteletlen fellépést, engedetlenséget, a szülők bántalmazását, „megtaszigálását” 24 órás árestommal büntették. „Mint hogy a szülőket a gyermekeknek semmi esetben szomorgatni, annál inkább azokkal illetlenül bánni nem szabad”.

Testi fenyítés

A testi büntetésekkel elsősorban az alacsonyabb réteghez tartozókat büntették. Ez korbácsolást, pálcázást, vesszőfutást jelentett.

Megszégyenítő büntetések

A berekeresztúriak 1602-ben úgy döntenek, hogy a “megye” (egyházmegye) színe előtt kell egyházi embernek falutag elleni vagy “a harang alatt való személy”-nek pappal, mesterrel szembeni panaszát eligazítani.

Vagyoni jellegű büntetések

A falutörvényekben, rendtartásokban és a falugyűlések jegyzőkönyveiben a leggyakrabban vagyoni büntetésekkel találkozhatunk. Ez jelenti egyrészt a meghatározott összegű pénzbüntetésre ítélest, de lehetséges valamilyen más vagyoni hátrány okozása is az elkövető. Egy zaláni falujegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy az egyik székely "Isten és hazánk ellen káromkodott éktelenül 'attával és teremtettével'" és ezért 1 forintot kellett a faluközösség számára fizetnie. Az udvarhelyszéki szentmihályiak 1663-beli falutörvénye így szankcionálta a káromkodást: “Ha valaki lélekzódik, toties quoties két pénzen maradjon, ha pedig ördög lelkűvel, adtával és egyéb afféle Isten ellen való szitkokkal szitkozódna, toties quoties egy forint a bírsága...”. Mind a csíkszentgyörgyi, mind a kozmási egyházmegyei rendtartás

megszabta, hogy aki "lélekkel" és egyéb módon szitkozódik, ha parasztember, délig kell kalodában ülnie - hacsak 25 pénzzel meg nem váltja magát-, ha nemes, egy forintot kell fizetnie.

A falu népét védelmezik a "kóborlókkal", idegenből érkezettekkel szemben és ezért szabályozzák a strázsálás rendjét és szigorúan járnak el azokkal szemben, akik a faluközösség javainak őrzését nem veszik komolyan. Marosszék statutuma /1610-1718/ így ír erről: "éjszakának idején minden falukban őrzők legyenek, nem úgy pedig, hogy estve kiálljon a falu közé s virradtig aludjék, hanem vigyázzon, melyre a bíró gondot viseljen, s megcirkálja...".

A faluközösségek megbüntették azokat, akik a határban tüzet gyújtottak, az utcán, a csűrben, az istállóban pipáztak.

A falubírókat és az esküdteket is védelmezték. 1659-ből való Kissolymos falutörvénye, amelynek 13. pontja szerint: „Ha ki az bíróra, esküdtekre támadna az törvényes igazvételekben: három forinton maradjon. Ha az törvénytevőknek, bírónak ellene szólana, valaki fenyegetne, reájok támadna, szidna – ezért, ha szék előtt vagyon, széktörésen, ha másutt történnék, engedetlenségen maradjon. Az széktörésért három girán s azonkívül falu bírságán: három forinton.”

Erdő- és környezetvédelem a székely falutörvényekben

A szankcionált magatartásoknak egy jól elkülöníthető köre az erdővel, a környezettel kapcsolatos. Míg az első erdőtörvényt 1662-ben hozta I. Lipót, addig a székelyek már jóval korábban rendelkeztek az erdő védelméről. A székelyek erdővédelme egy komplex környezetvédelmi rendszer része volt. A szabályozás falunként is eltérhetett egymástól, alapelve az volt mindenhol, hogy mindenki a saját szükségére használhatta, de nem nyereszkeskedhetett belőle a közösség és az erdő kárára. Például vághatott épületfát megrongálódott háztetőjének reparálására, de ha egy éven belül a vágott fát nem használta erre föl, a közösség elvette tőle.⁷⁵

Az alcsíki Monyasd 1601-es falutörvényét *Szőcs János* tette közzé: „Az Monyasd bükk felől így végeztünk: hogyha valaki fát vágna le ott az bükkben, az bíró híre nélkül, egy forintot vehessen az bíró az faluval egyetemben. ...Az pásztorgyermekek az fát meg ne hántsa, se fejszét ne vigyen, mikor ökröt őröz, ha tüzet teszen ne tegyen eleven fába, hanem földön fekvőbe, ha

⁷⁵ Andrásfalvi Bertalan.: Hagyomány és környezet. In: Az idő rostájában. I-III. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapján. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2004.

teszen egy forint az bírsága.⁷⁶” Az 1622-1639-ből való csíkszentmihályi falutörvény szintén tiltja az erdőirtást.

Andrásfalvi Bertalan.: Hagyomány és környezet. In: Az idő rostájában. I-III. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapján. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2004.

Angyal Pál – Degré Alajos: *A XVI.-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázolata*. Budapest, Attila-nyomda Rt., 1943.

Balás Gábor: Erdély jókora jogtörténete. II. kötet, Budapest, Magyar Jogász Szövetség Állam-és Jogtörténeti Bizottsága, 1979.

Balás Gábor - Domokos Andrea: *Erdély rövid jogtörténete 1947-ig* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1991.

Balogh Elemér: Büntető anyagi jogelvek megjelenése a korai magyar kútfőkben. in: *Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére* (szerk.) Máthé Gábor-Révész T. Mihály-Gosztonyi Gergely. Jogtörténeti Parerga ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 22-30.

Bónis György: Magyar jog-székely jog. Kolozsvár, 1942.

Csizmadia Andor: Az erdélyi jog fejlődése a fejedelmi korban. Kodifikációs munka a XVII. századi Erdélyben (IX. kötet), Friss István (szerk.): Gazdaság- és Jogtudomány, Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztályának Közleményei, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.

Degré Alajos: Az erdélyi büntetőjog történetéhez. *Jogtudományi Közlöny* 1980/10. 684-691.

Degré Alajos: Válogatott jogtörténeti tanulmányok. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta Mezey Barna. Osiris, Budapest, 2004.

Domokos Andrea: A székely faluközösség erkölcsi és jogi normái In: Gönczöl Katalin, Kerezsi Klára (szerk.) *Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára*. 238 p. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 1998. pp. 74-79.

Domokos Andrea: Büntetőjogi szabályok az erdélyi törvénykönyvekből (1540-1848) *Jogtudományi Közlöny* 2000. 55:(11) pp. 470-473.

⁷⁶ Szöcs János: Az alcsiki Monyasd faluvégzései. In: Honismeret 2004/4.sz. 60-63.p.

- Domokos Andrea: Büntetőszankciók a székely falvakban. In: Mezey Barna, Nagy Janka Teodóra (szerk.): Jogi néprajz - jogi kultúrtörténet: *Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 339-351. p.
- Dósa Elek: *Erdélyhoni jogtudomány*, melyet az alkotmányos Erdélyhonban az 1000-dik év oltá törvényszerűen költ, s az 1849-dik évig érvényességgel birt törvények és szokások szerin,(I-III. kötet). Kolozsvár, Evangelico Református Főtanoda Nyomdája, 1861,
- Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Mezey Barna (szerk.). Budapest: Osiris, 2000.
- Imreh István: *Ősök és erkölcsök Keresztúr-füvészekben*. In: Hargita 1972/5.sz.
- Imreh István: *A rendtartó székely falu*. Bukarest, Kriterion, 1975.
- Imreh István: *Régi székelyek üzenete*. In: Korunk. 1994/6.sz.10-17.p.
- Irk Albert: *Adalékok Erdély régi büntetőjogához*. Pécs, 1914.
- Kiss András: A tolvajkiáltás közbiztonsági szerepe az erdélyi joggyakorlatban, különös tekintettel Aranyosszékre. In: *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára* (szerk) Kiss András, Kovács Kiss Gyöngy, Pozsony Ferenc. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár, 1999 <http://mek.oszk.hu/02600/02643/02643.pdf>
- Kopp Tibor: *Erdély művelődése I. és II. Rákóczi György korában*. Az »Erdélyi Országgyűlési Emlékek« alapján. Bölcsészettudományi értekezés. Kalocsa, 1902.
- Hajdú Lajos: Adalékok a XVIII. századi erdélyi kodifikációs törekvések történetéhez. (A „Codex Theresianus Transsylvanicus”). *Jogtudományi Közöny* 1980/10. 637-647.
- Márkus Dezső (szerk.) *Magyar Törvénytar 1000-1895: Corpus Juris Hungarici* III. kötet, Budapest, Franklin Társulat, 1899.
- Mezey Barna: Büntetőjogi töredékek a Hármaskönyvben In: Degré Alajos Emlékkönyv. Budapest, 1995.
- Mezey Barna: A Hármaskönyv büntetőjoga. *Jogtörténeti Szemle*, 2014/4–2015/1.
- Nagy Péter: A kártérítés kérdésének rövid vázlatja Erdély XVI-XIX. századi jogtörténetében *Glossa Juridica*. 2015 II. évfolyam 3-4. szám 78-92.
- Szádeczky-Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest, 1927.
- Szőcs János: Az alcsíki Monyasd faluvégzései. In: *Honismeret* 2004/4.sz.
- Trócsányi Zsolt: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2005.
- Werbőczy István Hármaskönyve. Fordította, bevezetővel, utalásokkal ellátta Kolosvári S. és Óvári K. Magyarázó jegyzetekkel kísérte Márkus D. Magyar Törvénytar, Budapest, 1897.

